

ŽURNALISTIKA JAKO STRÁŽKYNĚ DEMOKRATICKÝCH HODNOT

Učební text vznikl jako součást grantu IVF “Summer School on Ethics and Media: Media and its Role in the Countries of V4” na Filozofické fakultě Prešovské univerzity v Prešově, Slovensko, 2016.

MgA. Jan Motal, Ph.D.

jmotal@mail.muni.cz / medialnietika.cz

ŽURNALISTIKA JAKO STRÁŽKYNĚ DEMOKRATICKÝCH HODNOT

Malini Subramanjam, Can Dündar, Mahmúd Abú Zejd. Tři jména, tři novináři, kteří v roce 2016 obdrželi cenu IPFA (Mezinárodní cena svobody tisku, uděluje Výbor pro ochranu novinářů, CPJ; CPJ, 2016).¹

Subramanjam, příspěvovatelka na server Scroll.In, byla jednou z mála reportérek v Bastaru v Čhattísgarh (centrální Indie), jednom ze států nejvíce zasažených maostickým povstáním. Na rozdíl od Kašmíru o dekády trvajících bojích informuje jen málokdo. Subramanjam psala o policejním násilí, sexuálním násilí proti ženám, popravám bez soudů. Zažila bezpočet útoků na svoji osobu, výhrůžek, výslechů. Před jejím domem, kde žila se svojí dcerou, skandoval v únoru 2016 dav „Smrt Malini Subramanjam“. Uprostřed noci pak na stavení někdo zaútočil kamením. Policie zatýkala lidi v její blízkosti a předváděla je k výslechu. Malini se proto raději rozhodla po dlouhé době místo opustit.

Can Dündar, šéfreditor tureckého listu Cumhuriyet, byl zatčen v roce 2015 za zveřejnění informace, že turecké tajné služby prodávaly zbraně syrským rebelům. Při přestávce během soudu v květnu 2016 po něm se slovy „zrádce“ dvakrát vystřelil neznámý muž. Onen článek nesl titul: „Zde jsou zbraně, o nichž Erdogan říká, že neexistují.“ Dündar byl odsouzen k sedmi letům vězení se zkráceným výkonem trestu na pět let.

Mahmúd Abú Zajd, fotograf na volné noze známý pod přezdívkou „Shawkan“, byl zadržen v srpnu 2013 v Káhiře, když fotil rozehnaní shromáždění podporovatelů svrženého prezidenta Mursího policií. Bezpečnostní složky použily ostré náboje a zabily 235 civilistů, tisíc jich zranily. Na místě zemřel kameraman Sky News a reportér egyptského deníku XPRESS, který zde pracoval pro Al-Džazíru. Fotografka Asmaa Waguih byla zasažena do nohy, stejně jako byli zraněni mnozí další. Mahmúd Abú Zajd dodnes čeká na spravedlivý proces. Je držen ve vězení Tora v Káhiře, kde se zhoršuje jeho zdraví. Byla mu diagnostikována hepatitida C.

Tito novináři nejsou pouhými dělníky mediálních domů, kteří pravidelně přinášejí svým čtenářům barvotiskové zajímavosti ze světa a modelují publikum tak, aby vyhovovalo inzerentům (viz Meehan, 2008). Jsou to aktivisté? Jsou to opoziční politici? Jakou roli jim přisoudit v žurnalistickém poli, v němž se pohybují? Tento text chce ukázat, že podobné osudy nás mají upamatovat na jádro mediální etiky, jímž je zodpovědnost vůči společnosti a uskutečňování a podpora lidských práv. Subramanjam, Dündar i Abú Zajd jsou majáky, které ukazují v nepřehledné politické ekonomii médií podstatu dobra, již se každý žurnalista i mediální pracovník zavazuje společnosti poskytovat. Jejich příklady nám mají připomenout, že novinář je vždy aktivistou, i když asi poněkud jinak, než jak toto slovo dnes běžně používáme.

¹ Ze stejného zdroje pocházejí i následující medailonky.

HODNOTY A ÚKOLY

Prvním krokem k porozumění místu médií v pozdněmoderní společnosti a východisku mediální etiky musí být otázka, co činí úkoly a hodnoty novinářů, ale i režisérů, dramaturgů či editorů specifické. Čím se tyto pracovní pozice liší od pekařů, zelinářů a řezníků. Je třeba se zeptat, v čem spočívá podstata novinářské *profese*.

Běžné předporozumění nás vede myšlence, že novinář přináší „zprávy“, že „informuje“. Ale proč by tak měl činit? K čemu je novinář ve věku, kdy informace mnohem lépe šíří stroje, počítačové sítě a automatizované rešeršní systémy? Nakonec i sami mediální pracovníci zhusta spoléhají právě na tyto elektronické pomůcky, když píší svoje články a připravují svoje reportáže. V čem je novinář nenahraditelný, co z něj činí profesionála?

Latinské substantivum *professio* znamená jak povolání, tak i veřejnou deklaraci nebo prohlášení. Tento význam je dobře patrný i v angličtině, kde *to profess* znamená vyznat, přiznat se, zavázat se. *Profession* může být zaměstnání ve vyšším, závaznějším smyslu, ale např. i řeholní slib. Hovoří-li se někdy o stavovské cti, hovoří se o *professional honour* (německy *Standesehre*). To vše působí latinské *profiteor*, jež lze přeložit jako „veřejně prohlásit“, „přiznat“ nebo „vyznat“. Tak píše Suetonius o Gaiovi Octaviovi, otci Augustově, že „náhle zemřel“, „dříve než se mohl prohlásit kandidátem na konzula“ (Suetonius, 1889, Aug. 4), „*prius quam profiteri se candidatum consulatus posset*“. *Profiteor* znamená projev svobodné vůle, je vědomým aktem. Ten, kdo „profesuje“, veřejně vyhlašuje, zavazuje se, tedy stojí pevně čelem ke společnosti a skládá jí určitý slib.

Od konzula, politika či správce žádáme, aby byl *odpovědný*, aby bylo odvolání.

V demokratickém systému rozumíme těm, kteří vládou či spravují věci veřejné jako osobám zavázaným určitým druhem slibu (nejčastěji vyjádřený volebním programem nebo vizí), na jejichž základě posuzujeme úspěch jejich mandátu. Tuto tradici si neseme spolu s latinským *profiteor*, které se pevně zabydlelo v našem jazyce ve slově *profese* a *profesionál* a spojuje nás s počátky demokracie ve starověku.

Hovořit o profesi tedy znamená mluvit nikoliv o *zaměstnanci*, někom, kdo přijímá určitou odměnu za vykonanou práci, ale o člověku, jenž společnosti poskytuje určité statky či jednání. Neplní-li tuto svoji funkci, přestává být *profesionálem* – jako by zklamal, zradil svůj veřejně deklarovaný závazek. Nikde to není vidět zřetelněji než u vojáků nebo lékařů, kteří při nástupu do povolání nebo přebírání diplomu skládají slib. Profesionál tedy není vázán tím, kdo jej v daném zaměstnání řídí, není nádeníkem, žoldákem. Profesionál se neodvolává na autoritu instituce, v níž působí, ale ani na přízeň davu. Je zodpovědný onomu *prohlášení*, jež dopředu poskytnul, a jež nesmí zradit. Tomuto *prohlášení* budeme říkat *dobro*.

Tedy – každý profesionál poskytuje společnosti nějaké dobro. Otázka, zda o ně společnost stojí nebo ne je problematikou ekonomickou. Závazek plyne z toho, zda profesionálůva činnost odpovídá tomu dobru, jež se zavazuje poskytovat. A povaha onoho dobra je určena jakousi implicitní smlouvou, která je uzavřena mezi ním a společností. Pokud tuto smlouvu poruší, *ztrácí důvěru*.

Vezměme si lékaře: rozeznáváme, že se zavázal poskytovat dobro *zdraví*. Pokud by nám lhal, předepisoval neúčinné léky nebo by nám návštěvy u něj způsobovaly stres, jenž by zhoršoval náš život, nepovažovali bychom jej za dobrého doktora, za profesionála. Pokud by namísto toho, že by lidi léčil, je zabíjel, přestali bychom jej vůbec považovat za lékaře, *byl by vrahem*. Podobně voják, který chrání svoji vlast nebo rekonstrukční tým, je *dobrým vojákem*, pokud nezabíjí pro potěšení či bezhlavě, ale pouze tehdy, je-li to nevyhnutelně nutné pro záchranu jiných životů. Dobrem, jež má voják poskytovat, nejsou masová jatka nebo dobývání cizích zemí, ale obrana. Proto delegujeme násilí na určitou omezenou skupinu lidí a vzdáváme se ve prospěch policie a vojska práva na násilnou obranu sebe sama. Tehdy, pokud tyto bezpečnostní složky státu přestávají svoji roli plnit a buď nejsou schopny bránit lidské životy nebo znásilňují, vraždí a plení, *ztrácíme důvěru*. Stávají se v našich očích buď žoldáky, nájemnými vrahy nebo nemilosrdnými dobyvateli.

Jak je tomu u novináře? Co on vyhlašuje, když vstupuje do veřejného prostoru? Odpověď na tuto otázku se zdá být poněkud méně triviální, neboť ono *dobro*, s nímž operujeme v případech mediální praxe, není tak bezprostředně uchopitelné, jako je zdraví nebo bezpečí. Jsou to ony informace? Je to pravda? Je to objektivita?

V novověku se garantem pravdy nestává novinář, ale vědec. Chceme-li poznat evidenci, adaptujeme vědecké metody, a to ať už v rámci forenzního procesu anebo výzkumu. Tak se i odděluje náboženská pravda, spojená s aktem víry, od pravdy rozumové, založené na experimentu, důkazu, přísné metodě. Vědec je ten, kdo slibuje společnosti ukazovat *svět jaký je*, a takto je jeho profesionalita vymezena. Věda, která fabrikuje data, manipuluje s výsledky a podvrhuje nepravdivé informace, přestává být vědou a je propagandou.

Novinář má jen omezené prostředky, jak může hledat adekvátní obraz skutečnosti. Nemůže každou drobnost o níž referuje podrobovat systematickému studiu jako historik, psycholog, politolog nebo kulturní antropolog. Často se vyčítá novinářům, že zůstávají na povrchu, médiím potom, že si libují ve „fast-thinkers“ (Bourdieu, 1998, pp. 28–29) – budiž, jistě tomu tak bude. Neboť úkolem médií není systematický a hloubkový výzkum, ale něco jiného. Co tedy?

Novinář nemůže být pouhým dodavatelem informací nebo zprostředkovatelem světa *jaký je* prostě pro to, že oba tyto úkoly přejaly dnes jiné profese (informatikové, sociologové a sociální psychologové apod.). V rámci specializace v modernitě se žurnalistika etabluje v poněkud jiném vztahu k pravdě než věda. Je totiž více než ideálu bezrozporné skutečnosti, k němuž se implicitně většina teorií hlásí, zavázána liberálně demokratickému pojetí světa.

DEMOKRACIE JAKO SPOLEČNÉ HLEDÁNÍ PRAVDY

Demokracie je založena na myšlence rovnosti všech lidí. Už u Johna Locka čteme, že lidé se rodí sobě rovni a nadáni základními právy – na svobodu, život a vlastnictví. Lockova představa je teprve preludium k sekulární teorii práv, neboť vychází z předpokladu, že lidé jsou součástí jednoho božského stvoření. Jejich práva jsou přirozená, neboť vyplývají z faktu, že všichni jsme byli stejně stvořeni a nikdo si nemůže činit větší nárok na druhého, neboť jsme „[...] všichni dělníci všemocného a nekonečně moudrého tvůrce [...] jeho majetek [...]“ (Locke, 1980, p. 9). I když východiska lidských práv od 17. století prošla rozsáhlou diskuzí,² kontinuitu zajišťuje myšlenka, že v rámci společné správy veřejných věcí a ve vzájemném styku jsou lidé omezeni svobodami druhých. Tedy, že jsou zde určité nezrušitelné nároky, které vyplývají z pouhého faktu, že jedinec je člověkem. A to nezávisle na národnosti, rase, povolání, pohlaví, náboženství, politické příslušnosti nebo třeba názoru. Všeobecná deklarace lidských práv formuluje tento poznatek takto:

„Všichni lidé rodí se svobodní a sobě rovni co do důstojnosti a práv. Jsou nadáni rozumem a svědomím a mají spolu jednat v duchu bratrství.“ (VDLP, [1948], čl. 1)

Práva neurčují pouze to, čeho se mohu jako člen lidského společenství domáhat, ale určují implicitně i povinnost respektovat lidství v druhých, tedy jejich vlastní práva. To je i druhou částí známého Kantova kategorického imperativu, která ukládá rozumným bytostem, aby druhého nikdy nepoužívaly pouze jako prostředek k svým vlastním cílům, ale vždy přitom zachovávaly jeho lidství, tedy že je účel o sobě (Kant, 1976, p. 76).

„Účel o sobě“ je na první pohled tajemné slovní spojení, jež odkazuje k poznání, že úkolem člověka na světě není sloužit nějaké vyšší ideji či celku, ale *prostě být*. Jedinec se realizuje svojí vlastní existencí, která je postavena na jeho svobodné vůli. Samozřejmě je součástí kultury a jejích vzorců (tradic), ale tyto proměňuje ve svém životě ve svébytnou identitu. Tedy každý jedinec si volí svůj způsob života na základě životních zkušeností a je tak živoucí odpovědí na otázku po bytí.

Demokratická teorie práv ve svém jádru odpovídá existenciálnímu poznatku, že člověk je vždy *situován* (Marcel, 2004, pp. 107–108), vždy se rozhoduje, a právě tímto rozhodováním se formuluje jeho podstata. Tedy z abstraktního nekonečna možností (bytí, Sein) se vyděluje konkrétní individuum tím, že *nějak volí* a tato volba jednak ukotvuje jeho identitu „tady a teď“ (Dasein, bytí-tu), jednak je zprávou o jednom možném uchopení lidské existence. Svými životy, svým rozhodováním a přesvědčením, jež nabýváme v průběhu své životní dráhy, se podílíme na nekonečné a neukončitelné formulaci odpovědi na otázku, *co je smyslem existence* – neboli otázky po bytí (Seinsfrage; Heidegger, 2002, p. 17).

Ve společenství potom sdílíme tuto zkušenost (a tato zkušenost je ovlivněna společenstvím, v němž žijeme – vztah je reciproční), takže dohromady *objevujeme pravdu*. Pravda v tomto slova smyslu, tedy jakožto odpověď na otázky našeho existování (individuálního i sociálního), není vědeckým faktem, ale vzniká, vyvstává střetáváním různých životních postojů, různých rozhodnutí a voleb, veřejnou diskuzí. Je *existenciální*, protože vždy je součástí vědomé či

² K tomuto viz (Pavliček, V. – Hofmannová, H. a kol., 2014, pp. 53–94).

nevědomé (Seinsvergessenheit) reflexe faktu, že jsme vrženi do tohoto světa, zároveň je ale vždy *politická*, protože její konsekvence směřují k obecné správě.

John Stuart Mill proto ve svém spise *O svobodě* (On Liberty) vyzdvihuje význam svobody projevu a svobody tisku, který tento projev realizuje:

„Pokud by celé lidstvo bez jediného člověka bylo stejného názoru, a pouze on byl opačného mínění, lidstvo by nebylo více ospravedlněno v umlčení tohoto jedince, než by v případě, že by měl moc, byl ospravedlněn v umlčení lidstva on sám [...U]mlčení projevu názoru je zvláště zlé pro to, že okrádá lidský druh, potomstvo stejně jako nynější generaci, více však ty, kteří danému názoru oponují, než jeho držitele. Pokud je totiž tento názor správný, jsou [oponent] zbaveni možnosti vyměnit chybu za pravdu, pokud mylný, ztrácí, co je téměř největším přínosem: jasnější vnímání a živější dojem pravdy plozený střetem s chybou.“ (Mill, 2003, p. 87)

Svoboda projevu ve společnosti představuje velmi vysokou hodnotu, neboť odpovídá poznatku, že *pravda* ve smyslu rozhodování o nás samotných i o věcech společných není dosažitelná skrze rigorózní metodu vědy, ale společným střetáváním se identit a postojů. Navíc je tento názor vždy reflexí stávajícího stavu a umožňuje tak provádět kontrolu těch, kteří jsou u moci. Žurnalisté, kteří operují v prostoru tohoto lidského práva, tak umožňují, jak si povšimnul Alexis de Tocqueville ve své slavné analýze severoamerické společnosti, nejen informovat občany, ale také propojují různá společenství a jedince, kteří by jinak v individualizované společnosti byli odsouzeni k atomizované izolaci:

„[...]V demokratických zemích dochází často k tomu, že velký počet lidí, kteří si přejí nebo potřebují spojit se s jinými, tak nemůže učinit proto, že jsou všichni nepatrní a ztraceni v davu, takže se nevidí a nevědí o sobě. Tu se objeví list a upozorní na pocit nebo myšlenku, která se vynořila současně, ale izolovaně, v každém z nich. Všichni se hned obrátí k tomuto světlu a bloudící duše, které se dávno hledaly v temnotách, se konečně setkají a spojí.“ (Tocqueville, 1992, p. 85)

Média tedy plní roli starověké *agory*: jsou prostorem setkávání různých poznatků o světě, jehož účelem je poskytnout společnosti co nejvíce nástrojů k rozhodování o soukromých otázkách (existenciální rozměr) i o veřejných (politický). Jen tehdy, pokud se mohou svobodně rozvíjet identity jedinců ve společnosti, nacházet se a osvědčovat se ve svobodném střetávání, může se v celku hledat *pravda*, tedy jak vést obecní záležitosti. A s tím souvisí i princip kontroly, kdy tato stejná média přejímají to, na co obyčejný člověk nemá čas ani prostředky, a snaží se zjišťovat maximum o veřejných záležitostech, aby se členové společnosti mohli ve vztahu ke společným úkolům rozhodovat kvalifikovaně. Pokud tedy hovoříme o „informacích“, potom tím nemyslíme nějaký proud dat, jako v internetovém vyhledávací, ale spíše kontext a hlubší porozumění veřejným záležitostem, na jehož základě můžeme zhodnocovat, zda jsou ty či ony projekty či jedinci úspěšní či nikoliv.

Watchdog funkce médií tedy neznamená pouze hlídání mocných, ale především být na stráži ústředních demokratických hodnot a principů. I v tom nejredukovanějším, základním modelu demokracie, který nazýváme *procedurální*, slouží média k replikaci respektu k demokratickým procedurám, tedy k jádru systému. Význam žurnalistiky pak stoupá s větším a větším zapojením občanů do rozhodování: v *participativním* modelu už novináři

mají mobilizační úlohu, mají podporovat občanský zájem o veřejnou správu a rámovat politiku jako otevřený proces. *Deliberativní demokracie* pak vyžaduje média, která zapojují občany do diskuzí, otevírají je, propojují diskutující a posilují veřejnou diskuzi nestranností, racionálností a intelektuální poctivostí a rovností (Strömbäck, 2005, p. 341).

Média potřebují demokracii a demokracie potřebuje média, upozorňuje Jesper Strömbäck. Je to totiž pouze pluralitní systém, který může zaručit médiím svobodu, a jsou to pouze média, která mohou zajistit demokracii tok informací pro veřejnou diskuzi a být „hlídacími psy“ jejich principů. Tato *společenská smlouva* (*Ibid.*, p. 332) představuje podstatu onoho *dobra*, které se zavazuje poskytovat společnosti novinář či jakýkoliv jiný mediální pracovník.

SPOLEČENSKÁ ANGAŽOVANOST NOVINÁŘE

Matthew Kieran upozorňuje, že je třeba nezapomenout na to, že součástí agendy médií je i onen soukromý či (jak jej označuji já) existenciální rozměr. Domnívám se, že ten je vlastně prvotní, neboť odpovídá představě, že společná diskuze vyrůstá teprve z niterné rozpravy sama se sebou, již člověk vede při rozhodování o svém životě. Vedle veřejného zájmu, jenž sledují média (*public interest*), je tu i zájem lidský (*human interest*) (Kieran, 1999, p. 43). Veřejný zájem nám umožňuje lépe se rozhodovat ve vztahu k obecní správě, lidský potom inspiruje náš individuální život. Příběh o alkoholikovi, o týrané ženě, o rozpadu rodiny nebo o tragédii člověka, jenž se vezl na blahobytné vlně života než jej strhla závažná nemoc, jsou stejně potřebné jako zprávy o politických mafiích, geopolitických záměrech velmocí nebo zlodějně starosty z příhraničního okresu. Jestliže nás politická část mediální produkce zapojuje do diskuze o tom, jaká je, má být a bude naše společnost, potom tato „lidská“ tvář médií oslovuje naši existenci a prohlubuje naše poznání odpovědi na nejpodstatnější otázku, co to znamená být – a jak můžeme být *teď a tady*.

Nelze tedy narýsovat hranici mezi bulvárem a seriózními novinami na základě témat, stejně jako nelze z médií vyloučit postoj a názor. Žurnalistika není hodnotově neutrální. Je spojena s myšlenkou pluralitní, liberální demokracie. V jiných systémech se stává instrumentem propagandy, ideologickým nástrojem nebo komoditou určenou ke generování zisku – v takových případech však média ztrácejí legitimitu svých výhod ve společnosti. Stávají se žoldáky, námezdními dělníky, jejichž moc musí být pečlivě sledována a omezována. Není jediný důvod, proč by společnost měla tolerovat utajení zdrojů nebo používání skryté kamery tehdy, je-li cílem pouhý zisk nebo reklama nějaké politické strany, myšlenkového směru nebo vůdce. Mediální etika stojí na ideji médií jako čtvrté moci v demokracii, která doplňuje legislativu, exekutivu i justici. A podobně jako tyto zbylé tři moci ani žurnalistika nesmí hledět na zisk, ztráty nebo nebezpečí – soudce nemůže odsoudit nevinného jen pro to, že se bojí nebo má hypotéku. Podobně novinář nemůže překročit hodnoty svojí profese jen pro to, že si to žádá publikum nebo majitel novin.

Na to pamatují i významné oborové normy. Etický kodex Syndikátu novinářů ČR přímo odkazuje k lidskoprávnímu základu novinářské etiky ve svém prvním článku:

„Občané demokratického státu bez rozdílu svého společenského postavení mají nezadatelné právo na informace, jak jim je zajišťuje čl. 17 Listiny práv a svobod, jež je součástí Ústavy České republiky. Novináři toto občanské právo realizují svou činností.“ (EKS NČR, 1999, čl. 1)

Novinář tedy není pouhým přenašečem informací, ale jeho práce vychází a je ospravedlněna jako realizace základního lidského práva. Je zajímavé, že naproti jiným normám tohoto druhu ta česká vynechává z této svojí úvodní definice fakt, že novinář nezajišťuje pouze informace, ale rovněž názory. Tedy, že ideál objektivity je neudržitelný, neboť v demokracii není objektivní pozice – na druhou stranu je potřeba, aby novinář důsledně odděloval pravdu a domněnku, fakt a názor. Na tom se shodují všechny samoregulační normy, které tak vyjadřují onu dynamiku základního lidského práva na informaci a vyjádření. Neboť pravda

se ve veřejném prostoru osnuje pouze tehdy, je-li možné svobodně se faktům vyjadřovat, hodnotit je a kriticky vážit.

Novinář v tomto tedy není zodpovědný čtenáři či svému zaměstnavateli, to pouze ve smyslu svojí pracovní smlouvy. Jako profesionál je však zodpovědný lidu, celé společnosti, veřejnosti (*Ibid.*, čl. 2). Hovoříme-li o nezávislém novináři, nemáme tedy na mysli objektivizovaný stroj na informace (což dnes lépe plní výpočetní technika): mluvíme o plnokrevném člověku, který se v jakési implicitní smlouvě s veřejností zavazuje jí poskytovat úplné, ověřené a ve veřejném zájmu důležité informace, které nám pomáhají orientovat se ve světě. Abychom se na základě této orientace mohli zodpovědně rozhodovat, je potřeba jevy vážit, soudit a zasazovat do kontextu, což je tedy rovněž úkolem novináře – nevylučujícím se s jeho nezávislostí a nestranností.³ Novinář není člověk bez názoru, ale člověk, který umí svůj názor podložit, srozumitelně vysvětlit a podat tak, aby se v něm nesměšovala fakta a soudy.

Americká společnost zpravodajských editorů (ASNE) ve svém kodexu, jenž svými základy patří mezi nejstarší na světě (první verze byla přijata v roce 1922), jasně deklaruje, že novináři realizují základní lidské právo na svobodu projevu (tedy tzv. První dodatek Ústavy USA), a proto jsou zodpovědní lidu:

„Primárním účelem shromažďování a rozšiřování zpráv a názorů je sloužit obecnému dobru tím, že lidé jsou informováni a je jim umožněno činit soudy o problémech doby. Novináři a novinářky, kteří zneužívají moci jejich profesionální role pro sobecké motivy nebo hanebné cíle jsou nevěrní této veřejné důvěře. Americký tisk byl učiněn svobodným nikoliv pouze za účelem informování nebo aby sloužil jako fórum pro diskuzi, ale také aby přinášel nezávislé zkoumání ve vztahu k silám moci ve společnosti, včetně správy oficiální moci na všech úrovních vlády. [...] Svoboda tisku patří lidu.“ (ASNE, 2016, čl. 1 a 2)

Novinář je tedy principelně angažovaný už z pozice tohoto základu svojí profese. Tak hovoří i rezoluce Parlamentního shromáždění Rady Evropy o žurnalistické etice z roku 1993:

„Pod tlakem faktorů, jako je terorismus, diskriminace menšin, xenofobie nebo válka, ve společnosti občas povstávají situace napětí a konfliktu. Za těchto okolností mají média morální povinnost bránit demokratické hodnoty: respekt k lidské důstojnosti, řešení problémů mírovými, tolerantními prostředky, a následně oponovat násilí a jazyku nenávisti a konfrontace a musí odmítnout všechnu diskriminaci založenou na kultuře, pohlaví či náboženství.“ (PSRE, 1993, čl. 33)

Co více, média mají pozitivně působit do společnosti a snažit se plnit preventivní roli, která zajistí udržení demokratického systému, v němž má každý člověk a každá skupina lidí možnost uplatňovat svoje práva a svobody:

„Nikdo by neměl zůstat neutrální tvář v tvář obraně demokratických hodnot. K tomuto účelu musí média hrát ústřední roli v prevenci napětí a musí povzbuzovat

³ Nestranností zde v souladu s M. Kieranem rozumím otevřenost příběhu potvrzení nebo ověření a představení promyšlených závěrů, nikoliv intuitivních vývodů. Nestrannost je tedy definována jako konzistence s fakty spíše než absence perspektivy (Kieran, 1999, p. 47 a 59).

uzájemné porozumění, toleranci a důvěru mezi různými společenstvími v oblastech, kde převládá konflikt [...]“ (Ibid., čl. 34)

Není žádná neutrální pozice ve vztahu k demokratickým hodnotám: novinář je jejich strážcem a v případě konfliktu, vychýlení veřejné diskuze do extrému, rozšíření nenávisti, v případě hrozby nástupu despotie musí zasáhnout. Toto je ona *watchdog* funkce ve vztahu k demokratickým hodnotám, o níž jsem hovořil výše. Média jsou hlídacími psy demokratických principů vyjádřených v základní ideji lidstva jako společenství jedinců nadaných důstojností, svědomím a schopnosti se rozhodovat sami za sebe. Novinář je tedy angažovaný v principu základu svojí práce a v tomto smyslu nemůže nikdy být objektivním – neboť v pluralitní demokracii není žádná pozice, která by byla „nad“ pozicemi ostatními, objektivní, neutrální.

„Novinář musí přispívat k obraně společné řeči, řeči obce, bez níž by demokracie byla než němou, stále rychleji se rozrůžňující mlhovou sil, zájmů a cílů. Samozřejmě, novinář si může zvolit snadnou cestu, může pracovat s floskulami, klišé, s masovými ikonami, a tak vytvořit simulakru nebo zdání společné řeči. Ve skutečnosti tato snadná cesta k dorozumění redukuje roli tisku na jakési masové rozptýlení, které člověka zbavuje zájmu o to, co je podstatné. A toto chování je právě to neetické v novinářském povolání. Je to horší, než když novinář je v tajných službách nějaké strany.“ (Bělohradský, 1992, pp. 18–19)

Václav Bělohradský v tomto úryvku ukazuje, že novinář je tak nejen ochráncem demokracie, ale i řeči – etika žurnalistiky tedy není pouhou otázkou pravidel, ale žité praxe, praktické moudrosti, v níž se v novináři uskutečňuje strážce živého prostoru veřejné diskuze v demokracii. Nemá tedy bránit nějakou partikulární vládu, ale spíše režim, jenž není v pluralitní společnosti fixován na žádnou stranu ani hnutí.

ŽURNALISTIKA JE POVOLÁNÍ

Tři lidé, jimiž jsem tento text otevřel, jsou majáky tohoto pojetí médií, jsou důkazem, že být novinářem odpovídajícím na základní ideu profese a realizujícím její ústřední hodnoty, je možné být. Avšak pouze tehdy, pokud se rozhodneme vzdát pohodlí. Žurnalistika je *povolání* v tom slova smyslu, že vytrhuje profesionála z jeho individuálního osudu a spojuje jej s osudem společnosti. Tak se stává zranitelným i mocným zároveň. Je tedy dost dobře možné jej srovnat s vojákem, lékařem, hasičem nebo i učitelem: je někým, kdo svojí osobou ručí za řád světa, v němž žijeme. Proto musí být připraven v nejzazším případě i položit život. Stejně jako učitel, jenž musí odmítnout učit lež, nebo voják, který je povinen odmítnout střílet na bezbranné civilisty – i za cenu poprav.

„Komunikační nástroje jsou noční můrou totalitních režimů,“ prohlásil ve svojí řeči při udílení ceny Can Dünder (Dünder, 2016). Betonová šed, jednobarevná skutečnost, je vězení diktatury. Ve své cele neměl Dünder povolené květiny, nic, co by přinášelo do pustého prostoru barevnost skutečného světa. „Chtěl jsem dokázat, že barvy existují v těch nejtemnějších místech,“ vzpomínal ve svém projevu. Svobodná země a svobodný lid je pro něj barevná zahrada, bující vegetace, diverzita. Totalita nenávidí barvy, koncentruje bohatost světa do monochromatického šiku přátel a nepřátel. Dünder na svoje kolegy novináře apeloval:

„Každý roh Země je dnes potenciálně ohrožen vzestupem nacionalismu, autoritářských frakcí, které usilují o zničení rozmanitosti a její nahrazení šedivou, betonovou celou. Naší povinností je bránit naši zahradu. A musíme tak činit s vírou, odvahou a odhodláním. Dokonce i za cenu naší svobody. I za cenu našich životů.“ (Ibid.)

Novinář jako strážce demokratických hodnot a lidských práv je podstatou a východiskem mého pojetí mediální etiky, o které se zasazují, o němž přednáším a píšu. Považuji tento přístup v současné době za o to nezbytnější, že se stále přesvědčujeme, jak snadné je veřejnou diskuzi vychýlit do extrému nenávisti, xenofobie, účelových lží a nepodložené mytologie předsudků. Tam, kde se ze zřetele ztrácí lidská důstojnost, ujíždí médiím pod nohama půda, na níž stojí.

POUŽITÉ ZDROJE

- ASNE. (2016): ASNE Statement of Principles. [online] [Retrieved December 13, 2016] Available at: <http://asne.org/content.asp?pl=24&sl=171&contentid=171>
- CPJ. (2016): CPJ announces 2016 International Press Freedom Award winners. [online] [Retrieved December 13, 2016] Available at: <https://www.cpj.org/2016/07/cpj-announces-2016-international-press-freedom-awa.php>
- BĚLOHRADSKÝ, V. (1992): *Kapitalismus a občanské ctnosti*. Praha: Československý spisovatel.
- BOURDIEU, P. (1998): *On Television*. New York: The New Press.
- DÜNDAR, C. (2016): International Press Freedom Awards: Can Dündar, Turkey. [online] [Retrieved December 13, 2016] Available at: <https://www.cpj.org/awards/2016/can-dundar-turkey.php#speechvideo>
- EKSNČR. (1999): Etický kodex. [online] [Retrieved December 13, 2016] Available at: <http://www.syndikat-novinaru.cz/etika/kodex/>
- HEIDEGGER, M. (2002): *Bytí a čas*. Praha: Oikoymenh.
- KANT, I. (1976): *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda.
- KIERAN, M. (1999): *Media Ethics: A Philosophical Approach*. Westport: Praeger.
- LOCKE, J. (1980): *Second Treatise of Government*. Indianapolis – Cambridge: Hackett Publishing Company.
- MARCEL, G. (2004): *Od názoru k víře*. Praha: Vyšehrad.
- MEEHAN, E. R. (2008): Audience Commodity. In: W. Donsbach (ed.): *The International Encyclopedia of Communication*. Malden: Blackwell, pp. 255–257.
- MILL, J. S. (2003): *On Liberty*. New Haven – London: Yale University Press.
- PAVLÍČEK, V. – HOFMANNOVÁ, H. a kol. (2014): *Občanská a lidská práva v současné době*. Praha: Auditorium.
- PSRE. (1993): Ethics of Journalism. Resolution 1003/1993. [online] [Retrieved December 13, 2016] Available at: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16414&lang=en>
- STRÖMBÄCK, J. (2005): In Search of a Standard: four models of democracy and their normative implications for journalism. In: *Journalism Studies*, 6(3), pp. 331–345.

SUETONIUS. (1889): *The Live of the Twelve Caesars*. Philadelphia: Gebbie & Co. [online] [Retrieved December 13, 2016] Available at: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0132%3A1ife%3Daug.%3Achapter%3D4>

TOCQUEVILLE, A. de. (1992): *Demokracie v Americe II*. Praha: Lidové noviny.

VDLP. ([1948]): Všeobecná deklarace lidských práv. [online] [Retrieved December 13, 2016] Available at: http://www.nssoud.cz/zakony/deklarace_prava.pdf